

BĚLOVSKÝ, P. *Obligace z kontraktu. Smlouva a její vymahatelnost v římském právu.***Praha: Auditorium, 2021, 359 s.**

Z pera renomovaného autora P. Bělovského (vzpomeňme jeho vynikající předchozí práci, věnovanou problematice vydržení: BĚLOVSKÝ, P. *Usucapio. Vydržení v římském právu*. Praha: Auditorium, 2018) se dostává čtenáři do rukou poměrně rozsáhlá monografie, věnovaná smlouvám neboli závazkům z kontraktu. Autora je možno pochválit jen za volbu tématu. Přestože si česká (a možno říci i československá) romanistika nemůže stěžovat na nedostatek vydávaných děl, přece jen je pozornost soudobých autorů zaměřena mimo právo obligační, snad s výjimkou některých mých prací (DOSTALÍK, P. *Conditiones. Ke kořenům bezdůvodného obohacení*. Praha: Auditorium, 2018; DOSTALÍK, P. *Příkazní smlouva a jednatelství bez příkazu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2019, 2021), a práce V. Kleňové *Darovanie s prikazom v rímskom práve* (Praha: Leges, 2020). Práce současných autorů – romanistů – jsou zaměřeny zejména na právo dědicke (viz práci SALÁK, P. *Testamentum militis jako inspirační zdroj dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016: za zmínku stojí rovněž výzkumy R. Černocho věnované falciidiánské kvartě) a právo věcné (FRUTHOVÁ, V. – NOVÁK, M. *Originární způsoby nabývání vlastnictví v římském právu a dnes*. Praha: Auditorium, 2018). Je nutno připustit, že současná romanistika se věnuje více než čistému (rozuměj antickému) římskému právu vztahu římského práva a nového (sic!) občanského zákoníku. Na tom má svůj podíl i P. Bělovský, který je spoluautorem komentáře „nového“ občanského zákoníku z pohledu římského práva (SKŘEJPEK, M. – FALADA, D. – BĚLOVSKÝ, P. – ŠEJDL, J. *Římské právo v občanském zákoníku: Věcná práva*. Praha: Auditorium, 2017). To ovšem neznamená, že by samotné římské právo nemohlo nabídnout zajímavá témata.

Problematika obligace z kontraktu je – dle mého soudu – opomíjena neprávem, neboť její význam jak pro římské právo, tak pro recepci římského práva je zcela nezpochybnitelný. Zároveň se autor zaměřuje spíše na otázky obecnějšího charakteru, takže práce může i přes své zaměření na pouhé římské právo přispět i k diskusi nad problematikou obligace moderní. Byla to právě obligace z kontraktu, která v římském právu prodělala nejbouřlivější vývoj a dospěla ještě v rámci římského práva od formální *stipulatio* k pružným, praktickým a jednoduchým formám moderních smluv – kupní, nájemní, o dílo apod.

Ve svém díle volí P. Bělovský poměrně originální strukturu práce, kdy vlastně obligaci z kontraktu provází takzvaně „od kolébky do hrobu“. Podrobně rozebírá nejprve etymologii samotného pojmu *contractus*, který se – zcela překvapivě – v římských pramenech vůbec nevyskytuje. Zabývá se nejstaršími formami římských obligací z kontraktu, zdůrazňuje původně sakrální charakter, který se v Ciceronově době mění na apel morální, což ovšem lze také spojit s postupným zvědečťováním právního života pod vlivem řecké

filozofie, a na straně druhé nesmíme také zapomínat na okolnost, že ctnostem, na které se Cicero na uvedeném místě (M. T. Cicero O povinnostech 3, 29) odvolává, byla také přiznávána božská podstata (*Fides, Virtus* apod.). Tuto skutečnost autor ve své práci ostatně dostatečně zdůrazňuje.

Autor se tedy zabývá obligací z kontraktu od okamžiku vzniku obligace z kontraktu, přes okamžik perfekce (účinnosti) kontraktu až po splnění jednotlivých povinností ze smlouvy. Stručná kapitola se týká i problematiky exekuce. Zvláštní pozornost je věnována závaznosti kontraktu, autor správně upozorňuje, že pojem *vinculum iuris* není možno chápat jako subjektivní nárok v moderním smyslu, ale spíše jako právní břemeno, které nutí k určitému konání. Tento způsob nazírání na původ a význam obligace z kontraktu byl změněn až vydáním poklasické sbírky císařských konstitucí: *Codex Theodosianus* (s. 22).

Podstatou římského práva obligací zůstává osobní žaloba, *actio in personam*. Instituty římského práva, a tedy i práva obligačního byly založeny výlučně na žalobách (respektive jiných procesních prostředcích, jako jsou mimořádné prostředky magistrátské), změnu přinesla v této oblasti až císařská legislativa, která je ale v oblasti obligačního práva pouze marginálním pramenem, resp. řešila pouze jednotlivé, dílčí právní otázky. Stanoviska právních znalců (*responsa*) představují pouze literární zachycení nezávazných právních názorů při řešení konkrétních právních případů, a zavazují spíše svou argumentací a vnitřní přesvědčivostí, než že by se opírala o autoritu státní moci. Za prudký rozvoj zejména neformálních kontraktů vděčí římské právo zejména praetorovi a jeho schopnosti formulovat nové žalobní podstaty na základě určitých skutkových podstat (*actiones in factum conceptae*), které vychází přímo z potřeb hospodářské praxe a které zároveň akcentují potřebu materiální spravedlnosti (*aequitas*). Tato otázka souvisí v Bělovského pojetí s pojmem *fides*, který můžeme přeložit jako „vzájemná důvěra stran“. Skrze *fides* se promítají sociální a morální hodnoty přímo do práva, a *fides* může být korektivem, podle kterého je možno posuzovat vynutitelnost jednotlivých uzavřených kontraktů. P. Bělovský zdůrazňuje vliv římské *fides* nejen na jednotlivé kontrakty, které nesou její jméno v názvu (jako je *fiducia* nebo *fideiussio*), ale také její celkový vliv na zlidštění (humanizaci) římského práva, kde *fides* zastupuje jednak reputaci konkrétního člověka a jednak označuje způsob, kterým mezi sebou jednájí čestní lidé (*viri boni*).

Značná pozornost je věnována také otázce závaznosti kontraktu. Autor na tomto místě zdůrazňuje princip typové vázanosti kontraktů, kterému odpovídá zásada *nuda pacto obligationem non parit*, zformovaná Ulpianem. Římské právo podle autora nikdy nedospělo k zásadě všeobecné závaznosti smluv, nejdále postoupilo na této cestě až v právu poklasickém. Rozvoji dalších typů kontraktů bránila podle mého názoru nejen nechuť Římanů k legislativním zásahům do soukromého práva, vrozený konzervativismus a všeobecná použitelnost *stipulatio* všude tam, kde praxe vyžadovala v konkrétním (smluvním) obligačním vztahu řešení, které nenabízela žádný z typizovaných kontraktů, ale zejména skutečnost, že v rámci římské rodiny mohl *pater familias* nabývat zejména skrze osoby podřízené své moci – syny a otroky –, což bránilo rozkvětu kontraktuálního práva v moderním významu. Zásada *nuda pacta obligationem non parit* byla prolomena až v rámci kodexů kanonického práva ve 13. století a definitivně uznána v přirozenoprávních kodifikacích století devatenáctého. P. Bělovský přesvědčivě argumentuje (historickým a lexikálním rozbořem),

že vzorem pro kanonisty formulovanou zásadu *pacta sunt servanda* nejsou Digesta, ale justiniánský Kodex a tedy justiniánská legislativa, nikoliv text praetorského ediktu.

Za nesmírně důležitou je možno považovat kapitolu věnovanou kauze v římském právu obligačním. Téma kauzy (*causae*) bylo podrobněji v české romanistice zpracováno pouze J. Vážným a ani v moderní civilistice (s výjimkou práce V. Knappa) mu nebyla věnována náležitá pozornost. P. Bělovský navazuje v této souvislosti na dílo brněnského romanisty a dokazuje, že to byla právě kauza, která přiměla již klasické římské právníky uznat některé problematické kontrakty jako právně vymahatelné. Přitom téma kauzy má veliký význam pro mnoho oblastí obligačního práva, od nominátních kontraktů, přes nauku o titulu a modu *adquirendi dominii*, až po problematiku bezdůvodného obohacení. Oceňuji rovněž postřeh autora, že Římané neměli nikdy potřebu akcentovat smluvní svobodu, neboť se „smluvní právo vyvíjelo na bázi obyčejů, které vyplývaly z chodu společnosti. Svoboda při uzavírání smluv byla proto pro Římany něco tak přirozeného a samozřejmého, že to bylo neviditelné“ (s. 130). K uvedenému místu zbývá jen dodat, že stejně samozřejmá byla pro Římany ochrana soukromého vlastnictví, osobnosti člověka a autonomie jeho vůle.

Za poněkud problematickou považuji pátou kapitolu (s. 175–282), kde jsou na poměrně úzkém prostoru (cca 100 stran) probrány všechny typizované kontrakty římského práva od stipulace až po ruční zástavu (*pignus*). Navíc zde jsou probírány některé problémy, které mohly být bez větších obtíží zařazeny do „obecných“ kapitol: např. konstituce císaře Lva I. z roku 472, týkající se stipulace obsahově náleží do kapitoly o závaznosti obligace z kontraktu. Považoval bych za vhodnější věnovat se pouze „obecné části“ obligací z kontraktu, tedy tak, jak je obligace z kontraktu pojednávána v ostatních knihách kapitoly, a jednotlivé nominální (nemá být nominátní?) obligace (kupní smlouvu, úschovu) by bylo možno vyloučit do samostatné publikace. Koneckonců jednotlivé smluvní typy na své zpracování českou právní romanistikou teprve čekají.

Práce samotná je zpracovaná velmi pečlivě, autor věnuje pozornost i drobným detailům, jako je etymologie slova *contractus* až po vliv římského práva exekučního na tvorbu Williama Shakespeara (Shylok a Kupec benátský). Přestože se autor věnuje velké řadě témat, studuje je dostatečně do hloubky, což dokazuje rozsáhlý poznámkový aparát i velké množství zahraniční literatury. V řadě otázek se autor zároveň vrací k problémům, které byly na půdě římského práva řešeny – v rámci československé romanistiky – naposledy v meziválečném období a konfrontuje je se soudobou literaturou, ať již německou, francouzskou nebo italskou. Jedná se velmi často o problémy, které byly důležité nejen pro římské právo, ale jsou řešeny i v rámci práva moderního, jako je například otázka spravedlivé ceny nebo otázka interpretace vůle zůstavitele (zde autor odkazuje na slavný případ z dějin římského práva, nazývaný *causa Curiana*) nebo interpretační zásadu *contra proferentem*.

Autor se ve své práci opírá nejen o právní prameny, ať jsou to díla klasických římských právníků, v podobě, ve které jsou zachována v Digestech, Institucích, konstituce jednotlivých císařů, ale také o prameny neprávnícké (zde je možno na prvním místě citovat dílo M. T. Cicerona). Autor se neomezuje pouze na popis platného práva, ale ve vhodných souvislostech ukazuje i filozofická východiska právní úpravy, a to jak z řecké, tak z římské právní filozofie.

Tam, kde k tomu situace vybízí, opouští autor půdu římského práva a ukazuje srovnání s recipovaným římským právem, právem kanonickým a právem pandektním nebo dokonce moderním občanským právem. Spíše než o ucelený, systematický výklad o obligacích z kontraktů se jedná o výklad rozličných právních problémů, spojených s institucí obligací z kontraktu. Výklad velmi svěží, moderní a na mnoha místech velmi přesvědčivý.

Práci P. Bělovského je možno rozhodně označit za přínos moderní české romanistice a troufám si jeho práci srovnat s posmrtně vydanou prací, věnovanou římskému právu obligačnímu, z pera J. Vážného.

Petr Dostálík

doi: 10.14712/2464689X.2021.36